

Rotterdam als voorbeeld

Het 'project' omgevingsgeschiedenis met oud en nieuw kaartmateriaal is ontwikkeld voor een tweede klas mavo in Rotterdam. Het is een paar keer uitgetest en bijgesteld. Met wat aanpassingen is deze opzet te gebruiken in ieder leerjaar, in iedere plaats. Door oude en nieuwe plattegronden met elkaar te vergelijken kunnen leerlingen aspecten van de historische ontwikkeling van een plaats ontdekken.

14

Eigenlijk is omgevingsgeschiedenis zo goed als onmogelijk zonder kaarten. Juist met behulp van kaarten is de geschiedenis van een plaats goed zichtbaar te maken. Aan de hand van voor leerlingen bekende plekken in stad of dorp is heel wat over de locale geschiedenis te ontdekken.

Wat ik hierbij onder 'kaarten' versta, moet ruim opgevat worden: al het topografische werk dat over een plaats beschikbaar is, oud zowel als nieuw. Nieuwe kaarten en moderne stadsplattegronden kunnen zo een belangrijk uitgangspunt zijn van lessen omgevingsgeschiedenis.

Voor- en nadelen

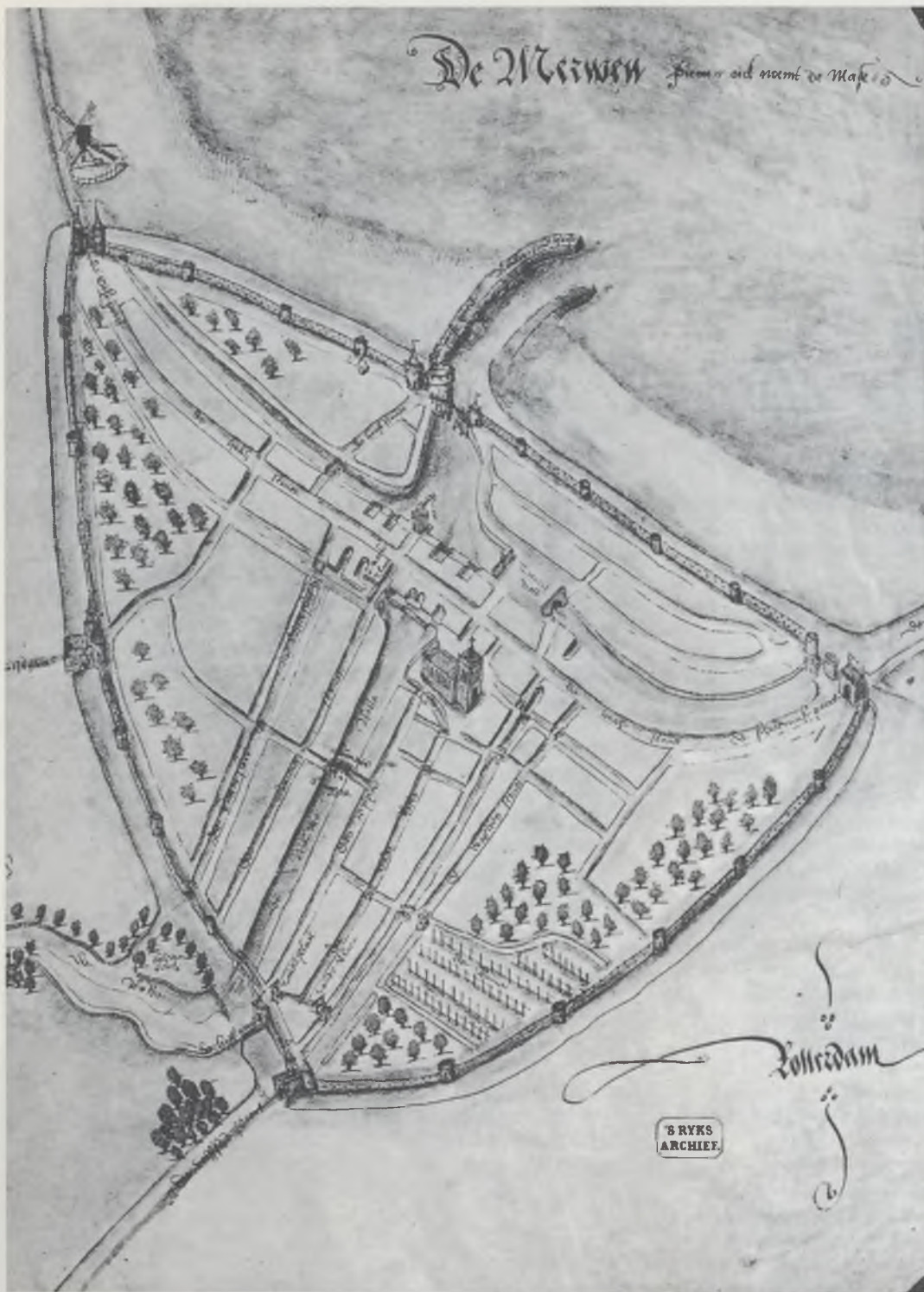
Het werken met stadsplattegronden heeft zijn voor- en nadelen. Voordat je eraan begint moet je je realiseren welke dat zijn.

Een belangrijk voordeel is dat je de klas niet uit hoeft als je aan het werk gaat met kaartmateriaal van de directe omgeving, de omgeving komt de klas in. Dus geen excursie, buitenschoolse lessen, geen ingewikkelde opdrachten buiten de klas, waar je weinig greep op hebt. Een ander voordeel is dat de taalbarrière wegvalt. Kaarten zijn visueel, bevatten nauwelijks tekst en doen een

beroep op andere vaardigheden en andere kennis. Leerlingen van alle niveaus kunnen met hetzelfde materiaal aan de slag. Werken met kaarten kan

zo een welkome afwisseling zijn op de meer traditionele lessen. Het zal duidelijk zijn dat er ook een andere kant aan de medaille zit. Voor





Plattegrond van Rotterdam (1566).
Op deze kaart is de afwatering van de Rotte door een aantal sluizen in de Hoogstraat aangegeven. De Hoogstraat loopt van links boven naar rechts midden door de stad.

veel kinderen heeft een kaart niets te maken met de werkelijkheid; zij zien deze niet als afspiegeling van de ruimte waarin zij wonen. Zij kunnen de vertaalslag van een plattegrond op papier naar echte straten, gebouwen, sloten en grachten moeilijk maken. Verder is het aantal opdrachten beperkt en moet er getekend en gekleurd worden. Gezien de omvang van een eenvoudige stadsplattegrond zit je ook aan groeps- werk vast. Je laat namelijk niet straffeloos tegelijkertijd vijftientwintig plattegronden van Rotterdam in een klas uit-

vouwen (om over het opvouwen maar niet te praten).

Wat is nodig?

Wat je nodig hebt zijn een stuk of acht stadsplattegronden, zodat je de klas in groepen van drie tot vier leerlingen kan verdelen. In de boekhandel zijn die te koop. Als je er voorzichtig mee om laat gaan, doe je er jaren mee (informeer eerst of de aardrijkskunde- sectie ze niet al heeft). Daarnaast heb je (kopieën) van oude stadsplattegronden en/of kaarten

nodig. Van de meeste plaatsen zijn historische boekjes verschenen waarin oud kaartmateriaal is opgenomen. Een uurtje spitten in de plaatselijke bibliotheek kan al heel wat opleveren. Van grotere steden zijn er ook boekjes die ingaan op de geschiedenis van één afzonderlijke stadswijk, vaak met bruikbaar kaartmateriaal.

Zoek vooral naar kaarten die in zwart/wit zijn afgedrukt en die ook na kopiëren én stencilen nog herkenbaar zijn.

Bruikbaar zijn in feite alle kaarten die een situatie laten zien die afwijkt van de huidige situatie.

Verder hebben de leerlingen kleurtjes en overtrekpapier nodig.

Formuleer een probleemstelling

Iedere plaats heeft karakteristieke momenten in haar (ontstaans)geschiedenis die in het stratenplan zijn terug te vinden. Die kun je vertalen in probleemstellingen.

Voorbeelden hiervan zijn: wat is het oudste gedeelte van de stad?; waar lagen de stadsmuren?; waar heeft het kasteel precies gelegen?; hoe is de stad ontstaan?

Echt ingewikkeld hoeft zo'n probleem niet te zijn. Voor de meeste kinderen is het vergelijken van oude en nieuwe kaarten (de vaardigheid) al zo ingewikkeld dat je met de probleemstelling niet te ver moet gaan.

Werkwijze

In mijn tweede klassen mavo heb ik vijf lessen uitgetrokken voor dit project. In het schema staat in steekwoorden wat er in iedere les gedaan werd. De leerlingen kregen per groep een apart schrift en een plastic map om hun materialen in op te bergen.

In de eerste les formuleerden ze een 'hypothese' over het ontstaan van de stad Rotterdam, die in de verdere lessen aan het kaartmateriaal werd getoetst.

Om het verloop van het groepswerk in de hand te houden was het nodig na iedere les de schriften door te nemen. Op basis van dit verslag van de activiteiten kon ik iedere groep apart aanwijzingen geven voor het werk dat in de volgende les gedaan moest worden.

En verder?

Een dergelijke lesopzet is, althans voor Rotterdam, bij diverse thema's te herhalen: Rotterdam in de 17e, 19e, begin 20e eeuw; Rotterdam en de Tweede Wereldoorlog; Rotterdam en de Wederopbouw.

Les 1

- Klas verdelen in groepen.
- Materiaal uitdelen: stadsplattegrond, plastic mapje, schrift.
- Opdracht om de kaart te verkennen: waar ligt de school, waar woon je en dergelijke.
- Opdracht: (in ons geval) 'bedenk een theorie over het ontstaan van Rotterdam'. Gebruik hiervoor de stadsplattegrond.
- Verslag schrijven van wat in de les gedaan is.

Les 2

- Theorieën bespreken.
- Leerlingen stellen hun eigen theorie bij.
- Nieuw materiaal uitdelen: de kopie van een stadsplattegrond van Rotterdam aan het einde van de 16e eeuw, waarop de loop van de Rotte staat aangegeven.
- Iedere groep krijgt een vel overtrekpapier en een doos kleurpotloden.
- Opdracht: het ontstaan van Rotterdam heeft te maken met 'een dam in de Rotte'. Waar heeft die dam gelegen? Waar is de Rotte? Kleur het water op de oude stadsplattegrond.
- Vergelijk de oude plattegrond met de moderne plattegrond. Trek op het overtrekpapier de loop van de Rotte over en geef aan waar de dam in de Rotte moet hebben gelegen.
- Verslag schrijven van wat in de les gedaan is.

Les 3

- Verder gaan met opdracht van les 2.
- Nieuwe opdracht: zoek op de moderne stadsplattegrond de oude stadsmuren.
- Verslag schrijven van wat in de les gedaan is.

Les 4

- Bespreken van de opdracht van les 2. Uitleggen waarom een dam in de Rotte nodig was.
- Verder gaan met zoeken van stadsmuren.
- Bespreken van de resultaten.
- Verslag schrijven van wat in de les gedaan is.

Les 5

- Kaartje tekenen van de loop van de Rotte, de plaats van de dam en stadsmuren erop aangeven.
- Schrijven van een tekst over het ontstaan van Rotterdam.

Hoe komt u aan historische kaarten?

Bij Wolters Noordhoff

(Groningen, tel. 050 - 5229622) zijn verschenen:

- *Grote historische atlas van Nederland*, 4 delen. Schaal 1:50.000. Prijs f299,75. De atlas is verdeeld in de regio's noord, oost, zuid en west. Prijs per deel f99,-. De schaal van de kaarten maakt ze alleen geschikt voor het groffere werk: details zijn lastig te vinden.
- *Provinciale Historische Atlas*. Schaal 1:25.000. Deze is verschenen van: Friesland (1853 - 1856), Noord-Holland (1849-1859), Limburg (1837 - 1844) en Zeeland (1856 - 1858). De prijs varieert van f90,- tot f99,75.
- *Provinciale Atlas*. Schaal 1 : 25.000. Deze verscheen van alle provincies, behalve Flevoland.

De Topografische Dienst

(Emmen, tel. 0591 - 696888, vragen naar bibliotheek) kan leveren:

- Kaarten vanaf ± 1850, 1:50.000. Prijs per kopie zwart/wit f8,00. Voor kleinere steden en regio's kan men volstaan met één kopie. Voor een grote stad zijn twee kopieën nodig.
- Kaarten vanaf ± 1900, 1:25.000. Prijs per kopie zwart/wit f2,- (formaat A3), kleur (indien beschikbaar) f10,-.
- Kaarten, vervaardigd na ± 1920, zijn in het algemeen naar believen leverbaar in zwart/wit en in kleur.

Algemeen Rijksarchief (Den Haag, tel. 070 - 3315460)

Het Algemeen Rijksarchief levert kaarten die in principe heel Nederland dekken, maar er zijn voor de oudere periodes nogal wat witte plekken. Bovendien is de aard van de kaarten heel ver-

schillend. Er zijn bijvoorbeeld kaarten die betrekking hebben op één enkele rechtszaak, maar het merendeel van de kaartencollectie bestaat uit 'gewone' kaarten.

Het Algemeen Rijksarchief kan individuele docenten helpen, bijvoorbeeld met het antwoord op de vraag: 'Kan ik bij u een plattegrond van stad X uit de periode 1600 - 1650 vinden?' Het antwoord wordt gegeven, maar dat gebeurt dan wel tegen een tarief van f100,- per uur. Het is daarom raadzaam tevoren bij het Provinciaal Archief of in een grote bibliotheek het volgende naslagwerk te raadplegen:

Marijke Donkersloot-de Vrij, *Topografische kaarten van Nederland voor 1750, handgetekende en gedrukte kaarten, aanwezig in de Nederlandse Rijksarchieven* (Groningen 1981). Dit werk is niet meer leverbaar, maar grotere bibliotheken hebben het wel of weten hoe u eraan kunt komen.

Robas Producties

(tel. 0294 - 462710)

Van alle provincies bestaat een Historische Atlas, samengesteld door G.L. Wieberdink, 1:25.000. Leverbaar zijn nog de provincies Drenthe, Overijssel, Friesland en Noord-Holland. Prijs f109,50. De overige zult u in de bibliotheek moeten zoeken.

Caneletto (tel. 0172 - 444667)

Deze uitgever stuurt u op verzoek een fondslijst. Het aanbod is tamelijk divers.

Bestaande atlassen of naslagwerken:

- *Historische Atlas van Limburg en aangrenzende gebieden* (Assen vanaf 1976).
- I. Staatskundige kaarten.
- II. Kerkhistorische kaarten.

- A. van Braam (samenst.), *Historische Atlas van de Zaanlanden: twintig eeuwen landschapsontwikkeling* (Amsterdam 1970).
- B.W. Siemens, *Historische Atlas van de provincie Groningen* (Den Haag 1962).
- *Gids voor de topografische atlas van de Brabant-collectie* (Tilburg 1994).
- F.H. Horsten, *Historische Wegenatlas van Nederland, 16e tot 19e eeuw, 199(?) z.p.*
- E.H.A. Verhees (red.), *Gids voor de topografisch-historische atlassen van Nederland* (Alphen aan de Rijn 1982).
- *De VII Vereenigde Nederlandse Provinciën*. De oorspronkelijke uitgave is van 1773. Een heruitgave is verzorgd door ICOB (Alphen aan de Rijn 1987). Dit is een reis- en zakatlas met duidelijke, kleine kaartjes die goed te kopiëren zijn. In de grotere bibliotheken te vinden.
- *Nieuwe Geografische en Historische Atlas van de Zeven Vereenigde Nederlandsche Provinciën*, z.p, z.j. Heruitgave verzorgd door P.N. van Kampen en Zoon N.V. (Amsterdam 1970). In de grotere bibliotheken te vinden.

Bij de Slegte zijn regelmatig historische kaarten en stadsplattegronden te koop. Af en toe even binnen lopen moet ooit resultaat opleveren.

In veel (grotere) plaatsen is ook bij het plaatselijk archief of bij een historische vereniging kaartmateriaal van lokaal en regionaal belang te koop.

Het overzicht van kaartmateriaal is mede samengesteld door R. Soeters.